1

తల్లిలేని పిల్ల

మన ఆస్తిపాస్తులు గురించీ, ఆచారవ్యవహారాలను గురించీ ఉన్నంత స్పష్టమైన అభిప్రాయాలు మన సంస్కారం గురించీ, నాగరికతను గురించీ సంఘానికుండవు. ఫలాని, శివయ్యగారికి పదెకరాల ఆస్తి ఉందనీ, చిన్నడాబా ఉందనీ, కోఆపరేటివ్ బాంకులో ఎకౌంటెంటు ఉద్యోగం ఉందనీ, హాయిగానే వెళ్ళిపోతున్నదనీ, ఆయన ఒకరి కపకారం చేసేవాడూ, ఒకరి వ్యవహారాల్లో జోక్యం కలిగించుకునేవాడుకాడనీ ఊళ్లో ఎవరినడిగినా చెబుతారు. అదేవిధంగా శివయ్యగారి చదువుసంధ్యల్ని గురించి కూడా ఆయన 1910 లో పాసయిన ఆఖరు మెట్రిక్యులేటనీ, తరవాత ఎకౌంటెన్సీ పరీక్షలు పాసయినాడనీ, చాటు పద్యమణిమంజరిలో పద్యాలన్నీ కంఠతా వచ్చుననీ ఎరిగిన వాళ్ళు చెబుతారు. కాని శివయ్య ఏపాటి సంస్కారం కలవాడని అడిగితే ఆప్రశ్న ఒకరర్థం చేసుకున్నట్టు ఒకరర్థం చేసుకోరు. దానికి ఒకరు సమాధానం ఇచ్చినట్టు ఒకరివ్వరు. ఎవరిమటుకు వారు తమసంస్కారం అత్యుత్తమమైనదని భావించి అంతకంటె తక్కువ సంస్కారం ఉన్నవారినీ ఎక్కువ సంస్కారం ఉన్నవారినీ కూడా విమర్శిస్తారు. తమకన్న తక్కువ సంస్కారం ఉన్నవారినైనా క్షమిస్తారుగాని, ఎక్కువ ఉన్న వారిని బొత్తిగా క్షమించరు.

నిజం చూస్తే. ఇందులో న్యాయం ఉంది. మనకుండే ఆస్తిలాగా, మనం చదువుకున్న చదువులాగా మన సంస్కారం ఒక నియమిత పరిమాణం కలది కాదు. మనకన్న మరొకరికి ఎక్కువ సంస్కారం ఉందని గ్రహించటంలో మనసంస్కారం కూడా పెరుగుతుంది. అట్లాగే మనకన్న తక్కువ సంస్కారం గలవాళ్ళను సహించటం మొదలు పెట్టగానే మన సంస్కారం తగ్గిపోవటం మొదలు పెడుతుంది. అందుకని మన సంస్కారం ఆత్మసంతృప్తీ, తక్కువవాళ్ళ మీద నిరసనా, ఎక్కువవాళ్ళ మీద అసూయా అనే మూడుకాళ్ళమీద స్థాయీ భావం సంపాదించుకో గలుగుతుంది. సాంఘిక చైతన్యం విశేషంగల సమాజంలో—స్నోలూ, పౌడర్లూ, సిగిరెట్లు ప్రచార

మైనంత విరివిగా సాహిత్యమూ, శాస్త్రవిజ్ఞానమూ ప్రచారమయే సమాజంలో—మనుష్యుల సంస్కారం ఇంత సులువుగా స్థాయీభావం పొందలేదు. కాని శివయ్య సమాజం అటువంటిదికాదు. మనమూ అందులో వాళ్ళమే గనక ఈ విషయం జాస్తిగా వితర్కించ నవసరం లేదు.

శివయ్య సంస్కారాన్ని కొలిచి చూడటాని క్కూడా మనకొట్టే అవకాశాలు లేవు. సంస్కారమంటే ఆనందాన్ని సాధించి అనుభవించే శక్తి. జంతువులు సుఖసంప్రాప్తి కోసమే పాటుపడగలవు. మానవుడు కొంతవరకు కష్టసుఖాలకు కూడా అతీతుడై ఉంటూ ఆనందం కోసంపాటు పడగలడు. శివయ్య ఈ లెక్క ప్రకారం సంస్కారే నంటాం. ఆమాటంటే కొందరు, "శివయ్య కేం! ఇల్లుంది. ఇంత ఆస్తి ఉంది, చక్కగా ఉద్యోగం ఉంది. రోజల్లా శరీరం హూనం చేసుకుంటేగాని కడుపు కింత కూడే రాని దౌర్భాగ్యులకు సంస్కారం లభ్యం కాదేమో గాని, శివయ్య కేం తీపరమా?" అంటారు. అయితే నేం శివయ్యపాటి ఉపాది గలిగిన తల్లిదండ్రు లంతా శివయ్య మాదిరిగా పిల్లల ద్వారా ఆనందం అనుభవించ గలుగుతున్నారా? దాని కవరూ కాదనలేరు కాని ఆస్తిపాస్తుల్ని నిలబెట్టుకోవటం కన్న కూడా సంస్కారాన్ని నిలబెట్టుకోవటం చాలా కష్టం. ఎంతో విజ్ఞానమూ, వివేకమూ ఉంటేనేగాని అది సాధ్యం కాదు.

శివయ్యకు ఒక మగపిల్లవాడూ, ఒక ఆడపిల్లానూ. ఇద్దరి మధ్యా మరో ఇద్దరు పుట్టిపోయినారు. ఇంతకంటె ఆయన కష్టాలెరగడు. పిల్లలు అస లేకష్టాలూ ఎరగరు. తల్లిదండ్రుల స్వార్థబుద్ధీ, అసహనమూ కారణముగా సామాన్యంగా పిల్లలజీవితం దుఃఖభాజన మవుతూంటుంది. శివయ్యగాని, ఆయన భార్యగాని అటువంటి స్వార్థమూ, అసహనమూ ఎన్నడూ ప్రకటించలేను. సహజంగా ఆనందంతో కూడుకుని ఉండే పిల్లల జీవితం పెద్దవాళ్ళనుంచి అంతులేని త్యాగంకోరదు. తమయిద్దరి పిల్లల సుఖం కోసమూ శివయ్యా, ఆయన భార్యకూడా అవసరమైన త్యాగాలు సంతోష పూర్వకంగాచేసి అందులో ఆనందం చూడగలిగారు. మానవయత్నం విలువ తెలీనివాళ్ళు, "అటువంటి పిల్లలుండటం ఆ తల్లిదండ్రుల అదృష్టం - జానకమ్మ ఏజన్మానో మంచిపళ్ళు దానం చేసుకుంది." అన్నారు. మరికొందరు. పిల్లల్లోనే విశ్వాసం లేనివాళ్ళు, "చూడు, ఆ శివయ్య పిల్లలెందునా

కాకుండా పోతారు. వాళ్ళకి భయమూ, భక్తీ లేదు. వాళ్ళకేదనాలో ఏదన కూడదో కూడా తెలీదు. ఇప్పట్నించీ ఈ విధంగా పెంచితే వీళ్ళు పెరిగి పెద్దవాళ్ళయి పెద్దలమాట వింటారా? మొక్కయి వొంగకపోతే మానయి వొంగుతుందా?" అన్నారు. వీళ్ళకి పిల్లల్నిగురించి ఉండే విశ్వాసాల ఎక్కడా పరస్పరసమన్వయం వుండదు. పధ్నాలుగేళ్ళ వయసుకూ, ఆరేళ్ళ చిట్టికీ ఇప్పుడే తొంభయ్యేళ్ళ వాళ్ళకుండే వివేకంలేదని ఒక వంక తప్పుపడుతూ మరో వంక వీళ్ళకు తొంభయ్యేళ్ళొచ్చినాక నూరేళ్లవాళ్ళ చెప్పుచేతల్లో ఉండరేమో అని ఈవిమర్శకుల బెంగ!

* * *

జానకమ్మగారి ఆకస్మికమరణంతో శివయ్య కొంపలో పిడుగుపడింది. పదిమంది గల కుటుంబంలో గాని అరాజకంగా ఉండే కుటుంబంలో గాని ఒక మనిషి చావు చెప్పుకోదగ్గ మార్పు కలిగించక పోవచ్చు కాని శివయ్య కుటుంబానికి పెద్దదెబ్బగా పరిణమించింది. పోయిన జానకమ్మ పోగా మిగిలిన ముగ్గురూ ఒకరికొకరు మరింత గట్టిగా అంటుకుపోయినట్టయింది. ముఖ్యంగా పిల్లలిద్దరికీ తల్లి స్థానంకూడా తండ్రే ఆక్రమించిన వాడయినాడు. వాళ్ళ జీవితంలో ఆయన విలువ రెట్టింపయింది.

శివయ్యగారికి ఆప్తకుటుంబాలు అయిదారున్నై. ఆయన్ను పరామర్శించి పోవటానికందరూ వచ్చారు. అందరూ అనేక రకాలుగా కర్తవ్యబోధ చేశారు. కొందరు పిల్లలిద్దర్నీ కొంతకాలం తమ యిళ్ళలో పెంచుకుంటామన్నారు. కనీసం చిట్టినన్నా తమ వెంట పంపమన్నారు. చాలామంది శివయ్యను మళ్ళీ వెంటనే, పిల్లలకోసమైనా పెళ్ళాడమన్నారు. ఆడదిక్కులేని కొంపలో పిల్లల అచ్చట్లూ ముచ్చట్లూ ఏముంటై? మరెవ్వరైనా తల్లి కాదు గదా! మళ్ళీ పెళ్లిచేసుకుంటే అమ్మఅని చెప్పుకోటానికైనా ఉంటుంది.

ఈ సలహాలన్నిటికీ శివయ్య పెడచెవి పెట్టాడు. పిల్లలు తన దగ్గర వుండవలసిందే తప్పదు. గారాబంగా పెరిగిన పిల్లల్ని మరొకరికి అప్పజెప్పటం చాలా తెలివితక్కువ. ఇక రెండోపెళ్లి చేసుకోవటం మాటకొస్తే అంతగా తప్పనిసరి అయినప్పుడు చూసుకోవచ్చు.

బంధువులంతా వెళ్లిపోయిన తర్వాత శివయ్య తానే వంటచేసి పిల్లలిద్దరికీ ఇంత పెట్టి తాను తిని, బాంకుకువెళ్ళి మళ్ళీ సాయంకాలం ఇంటికి

తిరిగి వచ్చేవాడు. పగలల్లా పిల్లలిద్దరూ బిక్కు బిక్కుమంటూ ఇంటిపట్టున ఉంటే ఆయన ఆలోచనలన్నీ ఇక్కడే ఉండేవి. అసీగాక, ఇట్లా ఎంత కాలం సాగుతుందీ? వేసవికెలవులు గనక సరిపోయింది. మరో రెండు వారాల్లో నరసుబడి తెరుస్తారు. వాడు బడికి వెళ్ళితే చిట్టి ఒంటరిదై పోతుంది. అన్నట్టు చిట్టిని కూడా బళ్ళో వెయ్యాలి. చిట్టికి ఉదయంపూట బడి అవుతుంది. పదిగంటలకు కాని తిరిగి రాదు. ఈ లోపల తను ఆఫీసుకు బయల్దేరాలి. అందుచేత ఇంట్లో ఇంకోదిక్కు తప్పదు. శివయ్య బంధువుల్లో విడిగా ఉన్న ముసలమ్మలు గాని, విధవవాళ్ళు గాని ఎవరూ లేరు. ఉన్న ఒకరిద్దర్నీ అడగటం ఇష్టంలేదు. అందుకని ఆయన ఇల్లు అంటిపెట్టుకునే వంటావిడ కోసం ప్రయత్నం చేసి కుదిర్చాడు.

ఈ వంటావిడ యాభై ఏళ్ళ వితంతువు. తిండిపెట్టి ఇరవై రూపాయలిస్తే ఇంట్లోనే ఉండి కాచిపొయ్యటానికి ఒప్పకుంది. ఆవిడ అడుగు పెట్టిన క్షణంలోనే చిట్టికీ ఆవిడకూ స్నేహమయింది. అన్నాలదగ్గర "అమ్మా, అది వెయ్యి, అమ్మా, ఇది వెయ్యి!" అని అడగటం అలవాటు చొప్పున చిట్టి ఆవిణ్ణి అమ్మా అనటం జరిగింది. అదే ఖాయమై పోయింది. ఆవిడ ఎక్కడా పిల్లల్ని గారాబం చేసినట్టే ఉండేది కాదు. కాని ఇద్దరూ క్షణంలో ఆవిడకి మాలిమై పోయినారు. వంటింటి పెత్తనమంతా పిల్లదే.

వంటావిడవచ్చి రెండురోజులైనా కాకముందే శివయ్యగారు, తనకు పెద్దసమస్య ఒకటి తీరిపోయిందనుకున్నాడు. ఆయన ఆవిణ్ణి పరాయిమనిషల్లే చూడలేదు. మంచిచెడ్డలన్నీ ఆవిడతో చెప్పేసేవాడు. ఆవిడకూడా తనకు వినే అధికారం ఉన్నట్టేవినేది.

బడి తెరవగానే నరసు బడికివెళ్ళసాగాడు. చిట్టికూడా ఆడపిల్లల బళ్ళో చేరిపోయింది. సాయంకాలంపూట తండ్రిబిడ్డలు ఒకచోటచేరి కాలక్షేపం చేసేవాళ్ళు, వంటింట్లో అలికిడి అవుతుంటే అక్కడ పనిచేస్తున్న మనిషి తమ తల్లికాదనే విషయం పిల్లల్నిగాని, తనభార్యకాదనే విషయం అంతగా శివయ్యనుగాని బాధించేదికాదు.

ఇది చక్కని ఏర్పాటు. ఇందులో శివయ్య తెలివితేటలేమీ లేకపోయినా సాధించటానికి అసంభవమైన ఏర్పాటుకాదు. ఈ వెంకమ్మగారు

కాకపోతే మరో సుబ్బమ్మగారు దొరికివుండును. ఈ ఏర్పాటుతో శివయ్య తృప్తిపడవలసింది. తను తిరిగి పెళ్ళాడితే తనను సన్నిహితురాలైన మనిషి ఏర్పడుతుంది గనక పిల్లలుకూడా మరింత సుఖపడతారని శివయ్య భావించటంలో అర్థంలేదు. వంటమనుషులను మార్చినట్టు భార్యల్ని మార్చే అవకాశం లేదు. వయస్సు మళ్ళిన వంటమనిషి తనపిల్లల్ని ఆదరించినట్టుగా కొత్తగా కాపరానికి వచ్చినపిల్ల తన సవతిపిల్లల్ని ఆదరించే అవకాశంచాలా తక్కువ.

అయినా శివయ్య తిరిగిపెళ్ళాడటానికి సంకల్పించాడు.కనీసం ఆ సంకల్పం ఇతరులు తనలో కలిగించటానికి ప్రయత్నించినప్పుడు దాన్ని ప్రతిఘటించలేదు. ఆ సంబంధములోనైనా ఆకర్షణ ఏమీలేదు. పిల్ల చూడటానికి సంసారపక్షంలో బాగానే ఉంటుందిగాని రాతికోతలేమీరావు. చాలా బీదకుటుంబం. మారుమూల పల్లెటూరు. సంస్కారంలేని కొంపలో, మూఢాచారం మధ్యదయా దాక్షిణ్యాలూ,అపేక్ష, అంతఃకరణాలూలేనిచోట, పెరిగింది. బుద్ధెరిగిననాటినుంచీ ఇంటిచాకిరి చచ్చేటట్టు చేసింది. ఒక దెబ్బ తగిలినా కంటినొప్పివచ్చినా, కాలినొప్పివచ్చినా, "అయ్యో, పాపం" అన్నవాళ్ళులేరు. ఆడపిల్లంటే భారమనీ, పాతకమనీ అనుకునేవాళ్ళు ఆమె చుట్టూవుండేవారు. ఆమెను వదిలించుకోవటానికి తాముచేసిన ప్రయత్నాలు తలిదండ్రులు లక్ష్మిదగ్గిర దాచటానిక్కూడా ప్రయత్నించలేదు.

అటువంటిభార్యను శివయ్య ముందూవెనకా చూసుకోకుండా కట్టుకున్నాడు. నిజానికి తనలోమాత్రం ఆకర్షణ ఏముందీ? నడివయస్సువాడూ ఇద్దరు పిల్లల తండ్రీనూ! ఈలోపాలు కప్పుకుపోయేటందుకు కొట్టుకుపోయినంత ఆస్తిలేదు. సంస్కారమా? దానికి బజారుధర ఎంత? శివయ్య తన సంస్కారానికి విలవ ఇచ్చుకోవటం మరిచాడు. ఇతర్ల కెవరికి జ్ఞాపకం ఉంటుందీ?

''ఏమండీ, వెంకమ్మగారూ! నేను మళ్ళా వివాహంయేర్పాటు చేసుకున్నాను. రేపు ముహూర్తం. మళ్ళీ ఎల్లుండి ఉదయానికి తిరిగి వస్తాను. పిల్లల్ని కాస్తకనిపెట్టివుండండి'' అని శివయ్య వంటామెతో చాటుగా చెప్పాడు.

''మంచిది...పిల్లలు మీకోసం అడిగితే ఏం చెప్పమన్నారు?''

"చెప్పండీ!...ఇవాళ కాకపోతే రేపైనా తెలిసేదేగా!"

"మంచిదండీ!" అన్నది వెంకమ్మగారు, నిర్లిప్తురాలై తన పనిలో జొరబడుతూ.

పెళ్ళి కవసరమైన చీరెలూ అవీ కొనుక్కొని శివయ్య వెళ్ళిపోయి నాడు.

* * * *

పిల్లలుడిగేదాకా వెంకమ్మ ఆగలేదు. సాయంకాలం బడినుంచి రాగానే వాళ్ళతో తండ్రిసంగతి చెప్పేసింది. ఇద్దరూ కొంచెంసేపటి వరకూ మాట్లాడలేదు. వాళ్ళ చిన్నతలకాయల్లో ఏమేమి ఊహాలుసాగిందీ ఆవిడ ఊహించలేదు. చిట్టి తన కొత్త అమ్మకు ముప్ఫైఅయిదేళ్ళుంటాయని ఊహించుకుంటున్నట్టు ఏమాత్రం తెలిసినా వెంకమ్మ నిర్ఘాంతపోయివుండును. ఒక్క వయస్సువిషయంలోనేకాదు, అన్నివిధాలా ఈ కొత్తఅమ్మ పాతఅమ్మమోస్తరుగానే ఉంటుందని చిట్టి ఊహించుకున్నది. వెంకమ్మగారూహించినట్టుగా చిట్టి తన మనస్సులో ఏమీ ఖేదపడలేదు, అనుమానపడలేదుకూడానూ. అయితే చిట్టితలకాయలో ఊహాలుగ్రహించటం ఎవరికీ సాధ్యంకాదు.

నరసుమటుకు ఈ మాటవిని కంగారుపడ్డాడు. పెళ్ళిళ్ళూ, వాటికి సంబంధించిన నియమాలూ నరసుకు కొంతవరకు తెలుసును. పెద్దవాళ్ళు చిన్నపిల్లల్ని చేసుకోవటంగురించి అసహ్యపడటం వాడదివరకే నేర్చుకున్నాడు ఈన్యాయమైన అసహ్యాన్ని నిష్పక్షపాతంగా తండ్రిమీదికి తిప్పటం ఎట్లాగో వాడికర్థంకాలేదు తండ్రిమీది అభిమానంకొద్దీ ఈ అసహ్యాన్ని మార్చుకోవటానికికూడా వాడు సిద్ధపడ్డాడు. అంతనీచమైనపని అయితే తండ్రిచేస్తాడా! సవతితల్లులంతా చెడ్డవాళ్ళే అయితే తండ్రి తమ యిద్దరినికూడా యీసవతితల్లి కెందుకు రుద్దుతాడూ?

పసిపిల్లల్లో సయితం విశ్వాసాలు ప్రబలమైనవి. వాటిని మార్చుకోవటం బాధతోనూ, శ్రమతోనూకూడుకున్నపని. మనస్ఫూర్తిగా తన విశ్వాసాలను మార్చుకుందామనుకున్న నరసుకే ఎంతో బాధకలిగింది. ఒకవేళ తన నమ్మకాలన్నీ తప్పే అయినా తన తండ్రి ఈపెళ్ళిచేసుకుని తనకింత శ్రమ

కలిగించకపోతే ఏమనిపించింది. ఇంతేకాక నరుసు మరొక ఆలోచనతో కూడా బాధపడ్డాడు. తన తల్లి చచ్చిపోయినప్పటికీ ఎక్కడో వున్నట్టే వుంది. ఆవిడకి సంగతితెలిస్తే ఏమనుకుంటుంది! తన తండ్రి తిరిగి పెళ్ళాడటం గురించి తన తల్లి ఆత్మ ఏమనుకుంటుందో అని నరసు సిగ్గుపడటం చిత్రమైన సంగతి.

నరుసు కింకో సమస్యకూడా పట్టుకుంది. తనూ చిట్టీ ఈ వచ్చేఆవిణ్ణి ఏమని పిలవాలి? అవ్వగారినడిగితే చెబుతుందిగాని అడగటానికి నరుసుకి బిడియంవేసింది.

ఈ విషయాన్ని ఇంతటితోపోనివ్వక నరుసు తన రాబోయే తల్లిని గురించి ఊహించుకుంటూ తనకిష్టమైన ఆడవాళ్ళందర్నీ ఊహించుకున్నాడు. తండ్రి పెళ్ళినిగురించి వాడింత బాధపడినా తన సవితితల్లి మాటల్లోనూ చేతల్లోనూ తన కిష్టంలేని రకం అవుతుందనే భయం నరుసుకు కలగనేలేదు.

రాత్రి భోజనాలయినాక వెంకమ్మగారు నులకమంచం ఒకటి వాల్చుకుని కూచుంది. చిట్టి ఆవిడపక్కనే జేరింది. నరుసు దగ్గిర్లోనే చాప పరుచుకుని లాంతరుపెట్టుకుని చదవుకోటానికి కూర్చున్నాడుగాని వాడి దృష్టి పుస్తకాలమీదికి పోవటంలేదు.

"అమ్మా, అమ్మా! మా కొత్తమ్మొస్తే మాకు కథలుచెబుతుందా!" అన్నది చిట్టి.

"కథలుగాదు గడ్డలు చెబుతుంది!" అన్నది వెంకమ్మ ఉద్రేకంతో, ఇక మీ పాట్లు కుక్కలూ నక్కలూ పడవు. మీ ఆటలన్నీ నా దగ్గరా మీ నాన్నగారి దగ్గరా సాగినట్టు ఆవిడ దగ్గిర సాగుతయ్యనుకున్నావా?

వెంకమ్మ ఇటువంటి మాటలని పిల్లల మనస్సు పాడుచేసిన మాట అబద్ధం కాదు. కాని ఆవిడకు దురుద్దేశం ఏమీ లేదు. రాబోయే లక్ష్మి మీద పగాలేదు. తను చెప్పేదంతా ఆ పసివాళ్ళకి లోకజ్ఞానంగా ఉపకరిస్తున్నదని ఆవిడ మనస్ఫూర్తిగా నమ్మింది. అదీ కాక ఆ పిల్లలకు తను చాలా దగ్గిరిదాన్ననుకోవటానికీ, తల్లి తరవాత తల్లివంటిదాన్ననుకోవటానికీ తనకు దొరికిన ఈ అవకాశాన్ని ఆమె జారవిడవదలచలేదు.

సవతితల్లులెట్లా ఉంటారో చిట్టికి తెలియజేయటానికి గాను వెంకమ్మ గారు చాలా కథలు చెప్పింది. బాలనాగమ్మ కథా, చిత్రాంగి కథా కాక తన అనుభవంలో జరిగిన విషయాలు చాలా చెప్పింది.

నిజమైన ఆరాటం మనస్సులో లేని కారణంచేత మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూనే వెంకమ్మగారు నిద్రలో పడింది. నరుసు ఒక్క అక్షరమైనా చదవలేదు. అట్లాగే చీకట్లోకి చూస్తూ కూచున్నాడు. చిట్టి మెల్లిగా నులక మంచం దిగివచ్చి, "నర్సన్నయ్యా, మన కొత్త అమ్మ నన్ను కొడుతుందా" అన్నది.

నర్సు అనుమానంగా "ఏమో ?" అన్నాడు.

చిట్టి ధైర్యంగా, "ఆవిడ నన్ను కొడితే నాన్న ఆవిణ్ణి తుక్కు తుక్కుగా కొడతాడు, ఏం ?" అన్నది, తృప్తి తెచ్చుకుంటూ.

మళ్ళీ నరుసు "ఏమో !" అన్నాడు.

నరుసు ఇంత అనుమానంలో పడటం చిట్టికి నచ్చలేదు. "ఒకవేళ నాన్న కొట్టకపోతే నువ్వయినా కొడతావా ?" అన్నది చిట్టి.

నరుసు అకస్మాత్తుగా ఎక్కడలేని పౌరుషమూ వచ్చి, "ఓ !" అన్నాడు.

2

పెళ్లి జయప్రదంగా చేసుకుని శివయ్య తిరిగి వచ్చాడు. పెళ్ళి అయింది తనకేననే విశ్వాసం ఒకంతట కలగలేదు. కాని తిరిగి పిల్లల్ని కలుసుకునే క్షణాలు సమీపిస్తున్నకొద్దీ తనకూ వాళ్ళకూ మధ్య ఏదో ఎడమయిన భావం ఆయన్ను వేధించసాగింది. ఎంత పోగొట్టుకుందామన్నా ఈ భావం పోలేదు. పిల్లల్ని చూడగానే ఇది పోతుందని ఆశపడ్డాడు. చిట్టి కంటపడగానే ఆ ఆశ కాస్తా అడుగంటింది.

పెద్దపెద్ద కళ్లేసుకుని చిట్టి తండ్రికేసి వింతగా చూస్తూ నిలబడింది. నవ్వలేదు, మాట్లాడలేదు, దగ్గిరకి రాలేదు. ఇదంతా గమనించనివాడల్లే శివయ్య, "ఏమే, చిట్టెమ్మ తల్లీ !" అంటూ తన గదిలోకి వెళ్ళాడు. చిట్టి

చిన్నగొంతుతో "ఊఁ," అన్నది. తండ్రి కంటపడకుండా తప్పించుకోవటానికా అన్నట్టు నరుసు పెందలాడే భోంచేసి స్కూలుకు వెళ్ళాడు.

శివయ్య గబగబా భోంచేసి స్నానంచేసి బాంకుకు వెళ్ళాడు. ఆయన మళ్ళీ పెళ్ళాడాడని అందరికీ తెలుసును. ఒకరిద్దరు తప్ప ఆ విషయం ఎత్తలేదు. వాళ్ళయినా తనను ఓదార్చుతున్నట్టుగా. "మంచిపనే చేశావులే! ఏమిటి లేకపోతే! ఆడదిక్కులేని సంసారం! ఇంత కాచిపొయ్యటానికైనా లేకుండా! రేపు మంచానపడితే ఊళ్ళోవాళ్ళు చేస్తారా ఏం!" అన్నారు గాని ఉత్సాహకరంగా మాట్లాడలేదు. శివయ్య తన వృద్ధాప్యం గురించి ఆలోచించుకున్నాడు. తను మంచాన పడ్డట్టూ, తన పళ్ళన్నీ ఊడిపోయినట్టూ, కళ్ళు పొరలేసినట్టూ, చెవులు వినపడనట్టూ, తనకు పక్షవాతం వచ్చినట్టూ... తన కరవైయేళ్ళొచ్చే సరికి—[illegible]కి?—లక్ష్మికి ముప్ఫైయేళ్ళు వస్తయి. పాతికేళ్ళు దాటిన తరవాత ఇంకేముందీ ఆడది ముసలిదే—నలుగురు పిల్లలు పుడితే సరి!...తనకింకా నలుగుర్ని కనే వయస్సు లేదా? తను పుట్టేసరికి తన తండ్రికి యాభైనాలుగేళ్ళు!...అప్పటివాళ్లు పెళ్లాడితే ముప్ఫైయేళ్ళవాడికి మూడేళ్ళదాన్నిచ్చి చేసేవారు. ఈ పాపిష్టికాలం ఇట్లా వచ్చింది.

సాయంకాలం శివయ్య ఇంటికొచ్చేటప్పటికి ఆరుబయట మంచం వేసుకొని పిల్లలిద్దరూ కూర్చున్నారు. చిట్టి నరుసు కాలిమీద తాళంవేస్తూ "కొత్తమ్మని కొడదామే కొత్తమ్మనికొడదామే!" అంటూ పాడుతున్నది. తండ్రినిచూసిఅయినాఆపలేదు. పైపెచ్చు, "నాన్నోయ్ కొత్తమ్మనికొడదాం!" అంది మహాఉత్సాహకరంగా. చిట్టి పొద్దటిలాగా మూగనోం పట్టలేదన్న సంతోషం శివయ్యకు దక్కలేదు. ఆయనకు కోపంకూడా వచ్చింది చిట్టిమీద మటుకాక్కాదు. చిట్టి తనను చూడగానే తప్పుచేసిన మొహంపెట్టి ఉంటే ఏమై ఉండేదో గాని చిట్టి అమాయకత్వమే శివయ్యకు కనిపించింది.

"నీకా పాట ఆలోచన ఎవరు చెప్పారే, అమ్మా!" అని అడిగాడు శివయ్య

"అన్నయ్య చెప్పాడు," అన్నది చిట్టి.

శివయ్యకు నరుసుమీద చెప్పరానంత ఆగ్రహం వచ్చింది.

"నీకు బుద్ధిలేదుట్రా? ఏమీ ఎరగనిపిల్ల కిటువంటి బుద్ధులా నేర్పేది? ఎందు కేళ్ళొచ్చినై చెట్టు కొచ్చినట్టు, ఛీ!" అన్నాడు శివయ్య.

నరుసు మాట్లాడలేదు. తండ్రి తనమీద అన్యాయంగా కోప్పడ్డాడని కూడా నరుసుకు తోచలేదు. కాని తనతండ్రి వాడికా క్షణంలో మామూలు మనిషల్లే కనిపించాడు. ఆనాటివరకూ నరుసుదృష్టిలో శివయ్య ఒక ప్రత్యేక వ్యక్తి, అందరి తండ్రులవంటివాడు కాడు. శివయ్య అయిదు సెకండ్ల కాలంలో ఈ ప్రత్యేకత పోగొట్టుకున్నాడు, నరుసు దృష్టిలో.

తన కొడుకు మనస్సు గాయపడిందని శివయ్య కనుక్కునికూడా చలించలేదు గాని మళ్ళీ చిట్టి పొద్దుటి మాదిరిగా మారిపోవటం మాని బాధపడ్డాడు. ఈ పిల్లలిద్దరూ తన కెడమైపోతే ప్రపంచంలో ఇంకేమీ లేదనిపించింది. తీరా పెళ్ళికానే అయిపోయింది గనకనూ, ఆ మూడుముళ్ళూ మళ్ళీ విప్పేశక్తి బ్రహ్మదేవుడికన్నా లేదు గనకనూ శివయ్య కొంచెం పశ్చాత్తాపపడ దలుచుకుని, "పిల్లల కిష్టం ఉండదని తెలిస్తే దిక్కుమాలిన పెళ్ళి చేసుకోకనే పోదును," అని తన అంతరాత్మతో చెప్పుకున్నాడు. ఆ ముక్క విని శివయ్య అంతరాత్మ ఎంతో సంతుష్టి చెందినదై నిద్రపోయింది.

ఇట్లా నిద్రచెందిన శివయ్య అంతరాత్మ తిరిగి మేల్కొవలసిన అవసరం లేకపోయింది. పిల్లలు క్రమంగా ఎప్పటిమాదిరిగా కాసాగారు. తమ తండ్రి తిరిగి పెళ్ళి చేసుకోవటంవల్ల వాళ్ళ జీవితాల్లో మార్పేమీ కనిపించలేదు. వాళ్ళు—ముఖ్యంగా చిట్టి—పడ్డ భయాలకు కారణం గాని ఆధారంగాని కనిపించలేదు. కొత్తఅమ్మ ప్రసక్తి పూర్తిగా అంతమైపోయింది. శివయ్యకూడా ఈ మార్పుకు సంతోషించాడు. వాళ్ళకా విషయం జ్ఞాపకం రాకుండా చూస్తూవచ్చాడు. అయితే శివయ్య తన కొత్త భార్యనుగురించి ఆలోచించక పోలేదు. ఆయన లక్ష్మికోసం ఆదుర్దాగా ఎదురుచూస్తున్నాడు. తన చిన్నభార్య పరిపాలించవలిసిన సామ్రాజ్యాన్ని తాత్కాలికంగా ఈ దిక్కుమాలిన వెంకమ్మగారు ఏలుతూ ఉండటం శివయ్య ఆరాటాన్ని మరింత చేసింది.

వెంకమ్మగారికి ఇంట్లో స్థానంలేకుండా చేద్దామని శివయ్య అభిప్రాయం కాదు. ఆవిడమంచి వంటగత్తె. ఇల్లు చక్కగా ఉంచుతుంది. పిల్లల్ని ప్రేమగా చూస్తుంది. లక్ష్మికూడా ఇంటిపనులన్నీ చెయ్యగలదే

కాని ఆ దారిద్ర్యంలోనుంచి తన దగ్గిరికి వచ్చే లక్ష్మికింద వంటమనిషిని పెడితే లక్ష్మికికూడా కొంత సంతోషంగా ఉంటుందనీ, తనను పెళ్ళాడటంలో లక్ష్మి ఎన్ని మెట్లు పైకెక్కి వచ్చిందో తెలిసి రావాలనీ శివయ్య ఆశించాడు. లక్ష్మి జీవితం స్వర్గలోకవాసం చేసేపాటి ప్రతిపత్తి తనకున్నది. అదే ఇంత కలవాళ్ళింటి పిల్లయితే చెప్పలేంగాని లక్ష్మి ఆగర్భ దరిద్రుల యింటిపిల్ల. శివయ్య ఉత్సాహానికి మేరలేదు.

* * * *

పెళ్ళయిన అయిదారు మాసాలకు లక్ష్మి కాపరానికి వచ్చింది. శివయ్యే స్వయంగావెళ్ళి భార్యను తెచ్చుకున్నాడు. లక్ష్మివెంట ఎవరి నన్నా పంపటానికి శివయ్య అత్తవారు ప్రయత్నించారు. గాని ఆ ప్రయత్నాలను శివయ్య పడగొట్టాడు. ఒక్క లక్ష్మితో తప్ప మరెవ్వరితోనూ శివయ్య ఎటువంటి సంబంధమూ పెట్టుకోదలచలేదు. వాళ్ళ సంస్కారమూ, పద్ధతులూ ఆయనికి నచ్చేవికావు. ఆ సంస్కారంలోనుంచే వచ్చిన లక్ష్మి తనకు దగ్గరమనిషి అవుతుందని శివయ్య ఎట్లాఅనుకున్నాడో, అట్లా అనుకోనిపక్షంలో ఆమెకు తన సంస్కారాన్ని యివ్వటానికి ఏవిధమైన ప్రయత్నం చేశామనుకున్నాడో మనం ఊహించలేం, ఎందుకంటే శివయ్య తన భార్యను ఉన్నవిధంగానే స్వీకరిస్తూ ఆవిడ సంస్కారాన్ని తన సంస్కారాని కున్నంత విలువా ఇచ్చాడు.—ఇంకా కాస్త ఎక్కువే ఇచ్చాడు. ఈ మాదిరిగా ప్రవర్తించేవారు చాలామంది ఉండటం మనం చూస్తాం. అయితే అటువంటి ప్రవర్తన వారివారి జీవితాలను ఏవిధంగా మార్చేదీ మనకు స్పష్టంగా తెలీదు. శివయ్య జీవితంలో ఇందువల్ల కలిగిన ఫలితాలను తెలుసుకునే అపూర్వమైన అవకాశం మనకున్నది.

లక్ష్మి శివయ్య ఇంట్లో అడుగుపెడుతూ, శివయ్య ఊహించినట్టుగా, ఎన్నో మెట్లెక్కి వచ్చానని అనుకోలేదు. పూరిగుడిసెలోనుంచి డాబాలోకి వచ్చానని సంతోషించలేదు—డాబా ఉన్నదని ఆమె అదివరకే విన్నది. అది తను అనుకున్నంత పెద్దది కాకపోవటం చూసి నిరుత్సాహ పడింది. ఇంట్లో వంటమనిషి ఉన్నందుకు కూడా లక్ష్మి గర్వించలేదు— వంటమనిషి ఉన్నదనే సంగతికూడా లక్ష్మి కిదివరకే తెలుసు, ఆవిడ ఇంట్లో ఇంత అధికారం చలాయిస్తున్నదనే విషయమే తెలీదు. అది తెలుసు

కుని లక్ష్మి సహించలేకపోయింది. పైగా, ఇంటిపనులు ఇంటివాళ్ళు చేసుకోక ఈ వంటవాళ్ళను పెట్టి గొప్పలకుపోయి, డబ్బుకు డబ్బూ, ఇంటికి ఇల్లూ గుల్లచేసుకోవటమేనని లక్ష్మినమ్మకం. వెంకమ్మగారు లక్ష్మి కళ్ళకి అత్తగారల్లేనూ, ఆడబిడ్డల్లేనూ కనిపించింది. ఇక నరుసు విషయమూ చిట్టి విషయమూ లక్ష్మి మొదటినుంచీ భయపడుతూనే వచ్చింది. వాళ్ళనుచూసి నాక లక్ష్మి భయానికి అసహ్యంకూడా తోడయింది. నరుసు తనకేసి చూడనైనా లేదు. ఇంకా అదే నయం, చిట్టి తనకేసితప్ప మరొకటి చూడలేదు. తను స్నానం చెయ్యటానికి ముందు పెట్టె సద్దుకుంటూంటే చిట్టివచ్చి అంతదూరాన నిలబడి చేతులు రెండూ వెనక్కి పెట్టుకుని కళ్ళార్పకుండా చూడసాగింది. చిట్టిని ఈ విధంగా చాలాసేపు భరించి లక్ష్మి ఆఖరుకు, "ఎందుకట్లా చూస్తావ్ ? నా మొహానేమన్నా కోతులాడుతున్నయ్యా?" అని అడిగింది చిట్టిని.

చిట్టి తల అడ్డంగా తిప్పి, "ఉహూఁ!" అన్నది. గాని చూడటం మానలేదు. లక్ష్మి గబగబా తనకు కావలసిన బట్టలు తీసుకుని పెట్టెమూత దబాల్నమూసి తాళంవేసి దొడ్లోకి వెళ్ళిపోయింది. చిట్టి లక్ష్మిచేసే ప్రతి చిన్నపనీ జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తూఉండి, లక్ష్మి పెట్టెను తన కాలితో ఒక చిన్న తన్ను తన్ని, చేతులు వెనకే పెట్టుకుని తానుకూడా దొడ్లోకి వెళ్ళింది.

లక్ష్మినిచూస్తే చిట్టికి అనుమానమూ, కోపమూకాక ఒక ఆకర్షణ కూడా ఏర్పడింది. లక్ష్మికి పిల్లలంటే ఇష్టమైనట్లయితే చిట్టి ఒక్కక్షణంలో ఆమెతో సహవాసం చేసిఉండును. కాని లక్ష్మి నేర్చిన సంస్కారంలో పిల్లల మీద రక్తిలేదు. ఆమె ఎరిగిన ప్రపంచంలో తల్లులు తమ సొంత పిల్లల్ని మాత్రమే ప్రేమిస్తారు - ఆడమృగాలు ప్రేమించినట్లు. పరాయి పిల్లల్లో ఆనందం చూడడానికి ప్రయత్నించరు. వాళ్ళ ఆనందం ఇచ్చే పిల్లలయితే అసూయపడి దిష్టికూడా పెడతారు. ఇక సవతి పిల్లలమాట చెప్పనే అక్కర్లేదు. సవతితల్లులు సవతి పిల్లలతో ఏమాత్రమూ కలవరాదు. వాళ్ళను పాముల్నీ తేళ్ళనూ చూసినట్లు చూడాలి.

లక్ష్మి పాలిటికి చిట్టి మామూలు పాములాగాకూడా లేదు. పగపట్టి వెంటపడే పాములాగా కనిపించింది. తనుస్నానంచేసే చోటికి, బట్టకట్టుకునే

చోటికీ చిట్టి వెంటపడి వచ్చింది. మాటా పలుకూలేదు. చేతులు వెనక పెట్టు కోవటమూ, గుడ్లు గుండ్రంగా పెట్టుకు చూడడమూనూ.

"ఎందుకు నువ్విక్కడా? పో అవతలికి," అన్నది లక్ష్మి చిరాకుగా.

"నేను పోను!" అన్నది చిట్టి నిష్కర్షగా.

"ఏం? తీపురమా?"

"నీకే తీపురం. నువ్వే పో మా యింటోనించి. మీ ఊరెక్కడో ఉంది. మీయింటికి పో," అని గబగబా చిట్టి ఏకరువు పెట్టింది.

"ఒక్కటి కొట్టానాంటే, మొహం పగుల్తుంది. నా సంగతెరగవ్!" అన్నది లక్ష్మి, పుట్టింటి దగ్గిర నేర్చుకున్న నాజూకుతో.

"నన్ను కొట్టావా, మా నగన్నయ్య చంపేస్తాడు. జాగర్త!" అన్నది చిట్టి. లక్ష్మి చిట్టిని ఒక్కటి పెట్టింది.

* * * *

ఆ రాత్రి లక్ష్మి భర్త దగ్గిర వలవలా యేడిచింది.

"నన్నెంతెంతేసి మాటలన్నది! అదా అమాయకురాలు! అమ్మో, దానికి గుడినీ గుడిలో లింగాన్నీ మింగే తెలివుంది. నేనింటోనుంచి లేచిపోవాలిట. తనూ అన్నా కలిసి నన్ను చంపుతారట."

శివయ్య లక్ష్మి కంటినీరు చూడగానే నీరు గారిపోయాడు.

"ఊరుకో, ఊరుకో... దానికేం తెలుసు? దాని మొహం!... ఎవరో అన్నమాటలు పట్టుకుని—"

"ఎవరనుకుంటారీ మాటలు? అందరికీ ఇదే పనా? గారాబంచేసి పాడుచేస్తే పిల్లలు నోటి కొచ్చిందల్లా అనకేం జేస్తారు?"

"అయినా నువు దాన్ని కొట్ట వలిసింది గాదు. అది—"

"ఏమీ కందరు లెండి. మీరే పిల్లల్ని కనలేదు. మా అమ్మ, ఎనిమిది మందిని కన్నది, మిగలటం నలుగురమే మిగిలాం గాని! మమ్మల్ని ముద్దు పెట్టుకోలేదు, ముక్కలు విరగ్గొట్టారు. ఒక్క దెబ్బ కొడితేనే కందిపోయ్యేది అదేం బాగు పడేదుస్తుంది?"

"సవతితల్లనగానే మొదట్లో అట్లా ఉంటుంది. క్రమంగా—"

"ఈ బొల్లిమాటలు నాకు చెప్పకండి. వంటలక్క చుట్టూతా 'అమ్మా అమ్మా' అంటూ పూసుకు తిరిగే దానికి నేనేం విషం పోశానని నన్నంత మాటలంటుందీ!"

శివయ్య భార్య మాటలు వింటూ రకరకాలుగా బాధపడ్డాడు. కొత్తపెళ్ళామన్న మార్దవమూ, ముచ్చట్లూ లేకపోగా చిట్టిని సమర్థించుకోవటంగాని లక్ష్మిని శాంతపరచటం గాని సాధ్యపడలేదు. పైపెచ్చు లక్ష్మి తన సంస్కారాన్ని గురించి తనకే సిగ్గయేటట్టు చేస్తున్నది. దాన్ని శివయ్య ప్రతిఘటించ లేకపోయినాడు.

నిజానికి శివయ్యకున్న సంస్కారం లక్ష్మికున్న సంస్కారం కంటె ఎక్కువైనదనుకోగానే సమస్య పరిష్కారం కాలేదు. లక్ష్మికి తన సంస్కారంలో ఉన్న గాఢవిశ్వాసం శివయ్యకు తన సంస్కారంలో ఉన్నట్టు కనిపించలేదు. లక్ష్మి ఏ నీతి చెప్పినా తన జీవితానుభవంలోనుంచి తీసుకు చెబుతుంది. తనకు తల్లిదండ్రులేమీ ప్రేమ చూపలేదు గనకా, తనను మక్కులు విరగదన్నారు గనకా అందరి పిల్లలూ ఆ విధంగానే పెరగాలంటుంది. తను ఒక నిర్దుష్టమైన మనిషిలాగా మాట్లాడుతుంది. శివయ్య తనలో మూడోవంతు వయసులేని లక్ష్మితో ఆ విధంగా మాట్లాడలేకపోగా లక్ష్మి ఇతరుల కాదర్శప్రాయురాలు కానేరదనే మాటకూడా అనలేకపోయినాడు ప్రపంచచరిత్ర తీసిచూస్తే ఆత్మవిశ్వాసం గల తక్కువ సంస్కారాలు, ఆత్మవిశ్వాసం కోల్పోయిన ఎక్కువ నాగరికతలను జయించిన ఘట్టాలెన్ని ఉంటయ్యో!

ఉరుము ఉరిమి మంగలంమీద పడ్డట్టు లక్ష్మి ఆగ్రహం వంటావిడ మీద పడింది. వంటావిడమీద అనేక నేరాలు ఆరోపించబడ్డై. ఆవిడ అనవసర ఖర్చు. వంటయేది మరోటయేది అయినవాళ్ళు చేసుకున్నట్టు పరాయివాళ్ళు చేస్తే ఉండదు. వెంకమ్మగారు పిల్లల్ని ప్రత్యేకించి చిట్టిని చెడగొట్టుతున్నది. ఆవిడ అసరా చూసుకునే చిట్టి భయభక్తులు లేకుండా ప్రవర్తిస్తున్నది. నోటికొచ్చిన మాటల్లా అంటున్నది. రేపు చిట్టి వెంకి పిల్లగా తయారయితే వెంకమ్మదేం పోయిందీ!

ఈ కారణాలన్నీ ఎట్లా ఉన్నా శివయ్యకు లక్ష్మి మధ్యా వెంకమ్మ మధ్యా జరిగే వాగ్యుద్ధాలతో విసిగెత్తి పోయింది. తన కింద ఒక వంట మనిషి ఉన్నదనే విషయం చూసుకుని లక్ష్మి సంతోషించక పోవటమే శివయ్యకెంతో నిరుత్సాహం కలిగించింది. ఈ వాగ్యుద్ధాలు కూడా దేనికి? నెలకాగానే వెంకమ్మగారి జీతం ఇచ్చేసి మరోచోట చూసుకోమని చెప్పేశాడు శివయ్యగారు.

వెంకమ్మగారు తడిచెయ్యి కొంగున తుడుచుకుని జీతం డబ్బులు అందుకుంటూ "నాదేమిటి, నాయనా ? నా వంటిది ఒక వేళ దుష్టురాలైతే ఒక్క క్షణంలో వొదిలించుకోవచ్చు !" అని ఒక విసురు విసిరింది.

శివయ్య ఆవిడకు ద్రోహం చేసి పశ్చాత్తాప పడుతున్నవాడల్లే, "మీరు ఆపదలో ఆదుకున్నారు. పిల్లన్ని ఎంతో బాగా చూశారు. మీ రుణం ఎప్పటికీ తీర్చుకోలేను." అన్నాడు.

"ఎంత మాట, నాయనా? నే చేసిందేముంది ? డబ్బు తీసుకున్నానూ, చాకిరీ చేశానూ ! ఉచితంగా ఏమైనా చేశానా ?"

"దాందేమిటిలెండి ? అది మటుకందరూ చేస్తారా ?"

"ఆ మాట చాలు, నాయనా ! అడ్డేకలకాలం ఉంటుంది. వెళ్ళొస్తా నాయనా ! దయ ఉంచండి."

వెంకమ్మగారు వెళ్ళేటప్పుడు పిల్లలిద్దరూ ఇంట్లోనే ఉన్నారు చిట్టి ఆవిడ కేసి కొత్తమనిషిని చూసినట్టు చూసింది. దగ్గరికి పోలేదు. ఏడవ లేదు. వెంకమ్మగారు చిట్టిని ఏడిపించాలని ఏమీ ప్రయత్నం కూడా చెయ్య లేదు. ఒక రూపాయి తీసి నరసు చేతిలో పెట్టి, "నువ్వూ, చిట్టి ఏదైనా కొనుక్కోండి, నాయనా !" అన్నది.

నరసు చెయ్యిచాచి తీసుకున్నాడు. వెనక నుంచి లక్ష్మి మటుకు తీసుకోవద్దని కేక వేసింది. నరసు వినిపించుకోలేదు. తీరా ఆవిడ వెళ్ళి పోయిన తరవాత లక్ష్మి వచ్చి, "ఏదీ రూపాయీ ?" అని అడిగింది. నరసు మాట్లాడ లేదు, రూపాయి ఇవ్వనూ లేదు.

3

"చిట్టిని చీటికీ మాటికీ కొట్టవద్దనిచెప్పు, నాన్నా!" అన్నాడు నరుసు. నరుసు సవతితల్లిని గురించి తండ్రితో చాడీచెప్పటం ఇదేమొదటి సారి. ఆవిణ్ణి "పిన్ని" అని పిలవమని శివయ్య పిల్లలిద్దరికీ ఎంతో బోధించాడు. కాని లాభంలేకపోయింది. ఇద్దరూ మొండికెత్తారు. ఇందులో ఒకరి కొకరు చాలా మద్దతుగా ఉన్నట్టు శివయ్య కనుమానం. కాని చేసేదేముంది?

"ఏమిట్రా, నరుసూ!" అన్నాడు శివయ్య విసుగ్గా.

నరుసుకు కోపం వచ్చింది. వాడిమనస్సులో లక్ష్మిమీద చాలా ఫిర్యాదులున్నై. చిట్టిచేత పనులు చేయిస్తుంది. చిట్టిని పుస్తకం పట్టుకు చదువుకోనివ్వదు. చిట్టికిగాని తనకుగాని అన్నం ముందర ఏ వూరగాయి తినాలనిపించి అడిగినా, అది అయిపోయిందని చెబుతుంది. శివయ్యగారింట్లో పిల్లలకు ఇటువంటి చచ్చుఅబద్ధాలు చెప్పటం ఎన్నడూ ఆచారం లేదు. లక్ష్మి అడుగు పెట్టేవరకూ పిల్లలమీద ఏవిధమైన నిరంకుశత్వము లేదు. అంతేగాక ఈవిధంగా పిల్లల్ని చూసేవాళ్ళను గురించీ శివయ్య, జానకమ్మ హేళనగా చెప్పుకునేవాళ్ళు-పిల్లల ఎదటే చెప్పుకునేవాళ్ళు.

ఇవన్నీకూడా నరుసు సహించటానికి సంసిద్ధుడైనాడు - లక్ష్మి చిట్టిని కొట్టకుండా ఉంటే. మిగిలినవన్నీ ఒకఎత్తూ, ఇదొకఎత్తూ అయింది నరుసు ప్రాణానికి. తండ్రి ఇవన్నీ చూడటంలేదా? పైగా తనమీద చిరాకు పడతాడెందుకు? నరుసుకు కోపంవచ్చి మనస్సులో ఉన్నఫిర్యాదులన్నీ చేసేశాడు.

చిట్టి సహాయం చెయ్యకపోతే వంటజరగదా? అయితే ఆ వెంకమ్మగార్నెందుకు పంపాలి? చిట్టి ఈ యీడుకే ఇంటిపనులన్నీ నేర్వాలా? అదిముఖ్యమా దాని చదువు ముఖ్యమా? ఏ చింతకాయ పచ్చడో కావాలంటే వెయ్యనైనా చెప్పక లేదనిచెప్పట మేమిటి? చిట్టిని చీటికీ మాటికీ మొట్టికాయలు వెయ్యట మేమిటి? చిట్టిని తనుబజార్లో కొనుక్కుంటా? ఏమిటి దంతా?

"నిజంగా చిట్టి ఏదన్నా చెయ్యరాని పనిచేస్తే నువు కొట్టరాదా, నాన్నా!" అని అడిగాడు నరుసు.

శివయ్య లక్ష్మిని పిలిచి ఖిన్నుడై సంజాయిషీ అడిగాడు. లక్ష్మి ఇటువంటి పనులు చెయ్యటంవల్ల తన కెక్కువబాధ కలిగిందీ, వాటిని గురించి నరుసు విమర్శించటంవల్ల ఎక్కువబాధ కలిగింది ఆయనకేతెలీదు కాని మనం తెలుసుకోగలం. ఎందుకంటే నరుసు తనతో ఈ ప్రస్తావన తీసుకురాక పోతే ఆయన తినంతటతాను లక్ష్మిని దేనికి సంజాయిషీ అడిగి ఉండడు.

లక్ష్మి ఏమీ పిచ్చిదికాదు. ఆమాటే శివయ్యగారికి తెలిసివచ్చేటట్టు అంటించింది.

"మీ అబ్బాయివచ్చి చెవులో ఊదగానే నాది ఘోరమైన తప్పయి పోయిందా? పిల్లలకు పని నేర్పరా? వాళ్ళ చెప్పచేతల్లో అడుగులకు మడుగు లొత్తుతూ ఉంటారా? మీకలవాటేమో నే చెప్పవమా ఎరగను. నేనేమీ మీపిల్లల్ని చాటుగా కోసుకు తినటంలేదు. నేచేసేదంతా మీ ఎదటే చేస్తు న్నాను. నాపిల్లజోలి నీకెందుకని స్పష్టంగా చెప్పెయ్యండి, పీడా విరగడై పోతుంది. వాళ్ళకు నేను పెట్టే బాధకన్న వెయ్యింతలు బాధ నాళ్లే నన్ను పెడుతున్నారు—చూసేటందుకు కళ్ళుండాలి గాని!"

తెలివైన మాటలు! లక్ష్మి పుట్టి పెరిగిన వాతావరణంలో ఈపాటి మాటకారితనానికంతా తలలొగ్గేస్తారు. ఈ ధోరణి శివయ్య కెంత కంపరం ఎత్తించినదీ లక్ష్మికి తెలీదు. తెలిసే అవకాశం లేదు. ఎందుచేతంటే శివయ్య తల ఒగ్గాడు—లక్ష్మి సంస్కారానికి కాదు, లక్ష్మికి. ఆ తేడా లక్ష్మి గ్రహించే అవకాశం లేదు.

"ఏమైనా, నువు మాత్రం దాన్ని కొట్ట బోకుమా! అదేమైనా చేస్తే నాతో చెప్పు!" అన్నాడు శివయ్య.

"అది కూడా ఎందుకూ? ఎత్తుకుని ముద్దులాడ టానికా? వొద్దు లెండి," అని మొగుణ్ణి దెప్పింది లక్ష్మి.

ఈ సంఘటన వల్ల లక్ష్మి ప్రవర్తనలో ఏమీ మార్పు రాలేదు—చిట్టిని కొట్టటంలో తప్ప. చిట్టి చదువు చూస్తే లక్ష్మికి కారం రాచినట్ట

యేది. చిట్టి పుస్తకం పట్టుకున్నా, బడికి పోవటానికి తయారవుతున్నా, ఆఖరుకు బడి విషయాలింట్లో మాట్లాడినా లక్ష్మికి దయ్యం పట్టినట్టయ్యేది. ఆడవాళ్ళ చదువుల్నీ, చదువుకున్న ఆడవాళ్ళనీ పడతిట్టేది. చిట్టిని కొట్టటం మానేసింది గనక రోజూను తొంభై చాడీలు చిట్టి మీద తన మొగుడితో చెప్పేది.

మొదట్లో శివయ్య ఈ చాడీలు వినిపించుకోనట్టు నటించాడు. కాని రానురాను చిట్టిని చివాట్లు పెట్టటంలోకి దిగాడు. ఒకనాడు ఆయన చిరాకు పట్టలేక చిట్టిని ఒకటి కొట్టాడు కూడానూ. ఆ దెబ్బ తిని చిట్టి ఏడవలేదు. తల వొంచుకుని అవతలికి వెళ్ళిపోయింది. అవతలికి వెళ్ళి ఎవరూ చూడకుండా గుండెపగిలేట్టు ఏడిచింది.

"లాడిలెడు పిల్లకు బారెడు రోషం! అదంతా బాధా!" అని అడిగింది లక్ష్మి, భర్తమనసులో రేగే కల్లోలానికి ఉపశాంతి చెయ్యటానికి.

లక్ష్మి ఉద్దేశంలో శరీరానికి కలిగే బాధే యథార్థమైనదనీ, మనసుకు కలిగే బాధలను వేదాంతరీత్యా పరిగణించ నవసరం లేదనీనూ!

లక్ష్మి ఉద్దేశం నెరవేరింది. ఆమె అన్న ఆ మాటతో శివయ్య అంతరాత్మ శాంతించింది. ఇప్పుడు లక్ష్మి సంస్కారానికీ శివయ్య సంస్కారానికీ అట్టే వ్యత్యాసం లేదు.

* * *

నరసు కాలేజీ చదువుకు వెళ్ళిపోయినాడు. దూరం వెళ్ళిన తరవాత చిట్టి మరింత దగ్గిరికి వచ్చినట్టయింది. చిట్టిజ్ఞాపకం వచ్చినప్పుడల్లా నరాలన్నీ లాగినట్టయ్యేది. ఉక్కుసంకెళ్ళతో బంధించబడిన వాడు చెప్పరానంత స్వాతంత్ర్యకాంక్షకు లోబడిపోయి బంధ విముక్తుడు కావటానికి ప్రయత్నించటంలో ఎంత వేదనా, బాధా పడతాడో నరసు చిట్టిని గురించి అంత బాధా పడేవాడు. బంధితుడు పెనగులాడనంత కాలమూ బంధాలను మరిచిపోయ్యే అవకాశం ఉంది. నరసు పెనగులాడ సాగాడు.

తను చెయ్య గలిగిందేమీ లేదు. ఈ క్షణాన చిట్టిని ఆ నరకంలో నుంచి పైకిలాగి తన దగ్గరనే ఉంచుకోవాలని ఉంది నరసుకు. కాని

అది ఎట్లా పోసగుతుంది? తన కిల్లా వాకిలా? ఎప్పుడో తనకు పెళ్ళి కావాలి, పెళ్ళాం కాపరానికి రావాలి, ఉద్యోగం దొరకాలి, అప్పుడు చిట్టివచ్చి తన ఇంట్లో ఉంటుంది! అయ్యో ఖర్మ, అప్పటికి చిట్టికూడా పెళ్ళి అయిపోతుంది!

ఇటువంటి ఆలోచన కలిగినప్పుడల్లా చిట్టికీ తనకూ రుణం తీరి నట్టని పించి నరసుకు వొళ్ళంతా చెమటలు పోసేవి.

"నేను వొట్టి వెధవను కాకపోతే, ఇంకా నాలుగేళ్ళు పెద్ద వాణ్ణయి ఉండరాదూ?" చిట్టిని ఆ మహామారినుంచి రక్షించటానికి ఏదారి లేకపోవటం తన అసమర్థతేనని నరసునమ్మాడు. నెపోలియన్, గాంధీవంటి లోకోత్తర పురుషులు తన సీతిలో ధైర్యంగా ఏదో ఒకటి చేస్తారు గాని ఊరికే గుడ్లుపెట్టుకు చూడరని అతని విశ్వాసం.

నరసుబాధ కాలక్రమాన పెరిగింది. గాని ... అతను కాలేజీకి పోతున్నాడు, పాఠాలు వింటున్నాడు, చదువుతున్నాడు, స్నేహితులతో తిరుగుతున్నాడు. సరదాగాకూడా కాలం గడుపుతున్నాడు. అయినా చిట్టినిగురించిన మనోవ్యాధి ఒక చెంప అతన్ని తినేస్తూనే ఉంది.

నరసు ప్రతి శెలవకూ ఇంటికి పోతుండేవాడు. వెళ్ళినప్పుడల్లా చిట్టికి పరమానందంగా ఉండేది. ఆ ఆనందాన్నిబట్టి చిట్టికష్టాలు నరసుకు పదింతలుగా కనిపించేవి.

"ఒక మనిషినిచూసి ఇంకోమనిషి కింతగా ప్రాణం లేచిరావటం అసహజం. అపతిల చిట్టి ఎంతో నరకం అనుభవిస్తూ ఉండకపోతే నన్ను చూసి ఇంత సంతోషించదు." అనుకున్నాడు నరసు. ముందు ముందు సాహితీపరుడు కాబోయే లక్షణాలప్పుడప్పుడే అతనిలో తలఎత్తసాగినై.

ఇంకో విషయంకూడా నరసు కాలక్రమాన తెలుసుకున్నాడు. నరసులేనప్పుడు చూసినట్టుగా లక్ష్మిచిట్టిని నరసున్నప్పుడు చూడటం లేదు. తనంటే లక్ష్మికి ఏదో బెదురుంది. లక్ష్మికే ఏమిటి? తన తండ్రి కూడా తనమీద ఏదో కొంతగురి ఉంది. కాని దాన్ని వినియోగపరచు కునే మార్గం ఏది?

ఈ మార్గం అతను బియ్యే మొదటి సంవత్సరం పూర్తిచేసిన తరవాత వేసవిశెలవుల్లో గాని అతనికి స్ఫురించలేదు.

నరసుకు పంధొమ్మిది నిండినై, త్వరలోనే చిట్టికి పదకొండు నిండునై. చిట్టి బడికిపోవటం మానేసి అప్పుడే రెండేళ్ళయింది. లక్ష్మికి ఆడపిల్ల కలిగింది లగాయతూ చిట్టి బడిమోహం ఎరగదు. చిట్టి బడికిపోతే పాపాయికి అడ్డమైన చాకరీ ఎవరు చేస్తారూ! పాత్తిళ్ళ గుడ్డలు దగ్గర్నించీ ఎవరు మారుస్తారు? ఏడుస్తుంటే పాపాయిని వీపున వేసుకుని ఎవరు తిరుగుతారూ!

ఇప్పుడు పాపాయికి రెండోయేడొచ్చింది గనక లక్ష్మి మొగుణ్ణి చిట్టిపెళ్ళి విషయమై తొందర చెయ్యసాగింది. సామాన్యంగా ఆడపిల్లకు వెతికితే గాని సంబంధం దొరకదు. శివయ్య ఇంకా అన్వేషణ ప్రారంభించలేదు. ఈ స్థితిలో చిట్టిని వెతుక్కుంటూ ఒక సంబంధం వచ్చింది. వరుడు ముప్పైఏళ్ళవాడు, రెండోపెళ్ళి, బోలెడంత ఆస్తికూడాఉంది. చిట్టి నిస్తారా అంటూవచ్చి అడిగారు. వెయ్యినూట పదహార్లు, లాంచనలూతప్ప వారు పెద్ద కట్నాలూ కానుకలూకూడా అడగలేదు.

ఈ పెళ్ళి చెయ్యమంటూ కూర్చుంది లక్ష్మి. దగ్గరికొచ్చిన సంబంధం తోసేస్తే వెతికటం మాటలా అన్నది. ఏ క్షణానగాని చిట్టి పెద్దమనిషై కూచుంటే ఇంకేమున్నా ఉందా అన్నది. (చిట్టికి రజస్వలానంతరవివాహమే చెయ్యటానికి అదివరకే సంకల్పించిన శివయ్య ఇప్పుడామాట భార్యతో అనటానికి సాహసించలేక పోయినాడు. ఇటీవల లక్ష్మి సంస్కారమే శివయ్యసంస్కారం కన్న ఒకబెత్తెడుపైకి వెళ్ళిపోయింది!) రెండోపెళ్ళి చేసుకుని డబ్బులేక పోయినా తనుసుఖంగా ఉన్నప్పుడు, అంతచిన్న మొగుడితో, అంతడబ్బుతో చిట్టిఎందుకు సుఖపడదని అడిగింది. (దీనికి కాదనటం ఎట్లాగో శివయ్యకు తెలీలేదు.)

అదృష్టవశాత్తు ఈ సంబంధం నరసు శెలవులకింటి దగ్గిర ఉండగా వచ్చింది. తండ్రి ఏకారణంచేతో మెత్తబడ్డట్టు కనిపించటం గ్రహించి నరసు తననిర్ణయం స్పష్టంగా చెప్పేశాడు.

"చిట్టిపెళ్ళికిప్పుడేమీ తొందర్లేదు. రెండో పెళ్ళి సంబంధం ఇవ్వ టానికి వీల్లేదు. దిక్కులేని పిల్లలనట్లా ఇస్తారు."

"నేను దిక్కులేని దాన్నయే రెండోసంబంధం చేసుకున్నానా!" అన్నది లక్ష్మి.

"రేపు చిట్టి బుద్ధిపూర్వకంగా అయిదో పెళ్ళి సంబంధం చేసుకుంటే నేను మాట్లాడను. కాని దిక్కున్న పిల్లల్ని తీసుకుపోయి పెద్దవాళ్ళు చూస్తూ చూస్తూ ముసలివాళ్ళకి ఇవ్వరు," అన్నాడు నరుసు.

ఇదంతా వింటున్న శివయ్య మొహం జేవురించింది గాని మాట్లాడ లేదు.

లక్ష్మిమటుకు చాలా దర్పంగా, "ఈ విషయాలన్నీ నీ మాత్రం మా నాన్నగారాలోచించలేకపోలే!" అన్నది.

"నే నాలోచించలేనప్పుడు గద ఇంకోరి కాలోచన వదిలెయ్యటం. చిట్టికి నేను ఎవరికన్న దూరం వాణ్నాని!" అన్నాడు నరుసు. చిట్టి పెళ్ళి గొడవ ఆ తరువాత ముందడుగు వెయ్యలేదు.

ఈ విషయం ఇట్లా ఉండగానే నరుసుకొక సంబంధం వచ్చింది. ఈ సంబంధం నరుసుకుగాని శివయ్యకి గాని కొత్తదికాదు. చలపతిగారని వాళ్ళకి దూరబంధువు, ఆ వూళ్లోనే స్లీడరు, తన కూతుర్ని నరుసుకు చేసుకో మని కోరాడు. శివయ్య లాంఛనం మాటలన్నీ అని ఆలోచించి చెబుతా నన్నాడు. చలపతిగారు వెళ్ళిపోయినాడు.

ఈవిషయమై నరుసు ఎటూ తేల్చుకోలేకపోయినాడు. చిట్టిపెళ్లి తృప్తి కరంగా జుగేవరకూ తను పెళ్ళాడటం భావ్యంకాదని మొదట అనిపించింది. అందుకని మరిమూడేళ్ళదాక ఈ ప్రసక్తే వొద్దనుకున్నాడు. కాని ఈ ఆలోచన వెనకడితే మరో ఆలోచనకూడా వచ్చింది. చలపతి కూతురు పెద్దపిల్ల, పెళ్లాడివెంటనే కాపరానికి తెచ్చుకుంటే చిట్టిని ఇక్కణ్ణుంచి లేవదీయవచ్చు! ఇంకో మూడేళ్ళు చిట్టి ఈ కొంపలో ఉండనా !

తన తండ్రి చలపతిగారితో ఆలోచించి చెబుతానన్నప్పుడు తనతో ఆలోచిస్తాడేమోనని సహజంగా నరుసు ఊహించాడు కాని అదేమీ జరగలేదు. జరగవలసిన ఆలోచనేమో భార్యాభర్తల మధ్య జరిగిపోయింది.

"చాల్లెండి! చలపతిగారమ్మాయి పెద్దమనిషై ఏడాదయింది. ఎవరికి తెలీదనీ?......ఇంకో రెండేళ్ళాగండి మా రాజికూతుర్ని చేసుకో వచ్చు. దానికింకా ఎనిమిదేళ్ళు నిండలేదు." అని లక్ష్మి సలహా ఇచ్చింది. రాజి కూతురు మాట ఎట్లా ఉన్నా చలపతిగారమ్మాయి అక్కర్లేదనేది ఖాయం అయింది గనక శివయ్య భార్యతో సమాలోచన పూర్తి చేశాడు.

చలపతిగారు నరుసుమీద గట్టి ఆలోచనే పెట్టుకున్నాడు. వాళ్ళ ఇందిర నరుసును చేసుకోవటానికి చాలా ఇష్టంగా ఉన్నట్టు కనిపించింది. చిట్టికన్న మూడునాలుగేళ్లు పెద్దదైనా బళ్లో ఇద్దరూ స్నేహంగా ఉండే వాళ్ళు. ఇందిర నరుసుతో ఎప్పుడూ మాట్లాడకపోయినా అతన్ని చాలా సార్లు చూసింది. చిట్టి నరుసును గురించి ఇందిరతో అంతులేకుండా చెప్పేది. ఇటువంటి ప్రచారం ఊరికే పోదు.

ఇందిరను నరుసుకిచ్చి చేస్తే బాగుంటుందనే అభిప్రాయం చలపతిగారికి స్వతహాగా కలగలేదు. కాస్త కట్నం ఎక్కువ ఇచ్చినా తన పిల్లను పదిమందిబలంగల ఇంట్లో ఇద్దామనుకున్నాడు. చాలా రోజులు అటువంటి సంబంధాలే చూశాడు కూడానూ. ఊళ్లో దగ్గర్లో సంబంధం పెట్టుకుని ఎక్కడో వెతుకుతావేమని ఎవరో శివయ్య కొడుకు సంబంధం సూచించారు. అంతవరకల్లా పెళ్ళిసంగతి ఎత్తితే ముభావంగానూ, ఒక్కసారి ఆముదం తాగే మొహం పెడుతూనూ వచ్చిన ఇందిర నరుసు పేరు చెప్పగానే నోరు తెరిచి తన ఇష్టమే నన్నది. చలపతిగారు ఈ సంగతి తేల్చుకోండీ మరో సంబంధం ఆలోచించ నక్కర్లేదని రూఢి చేసుకున్నాడు.

కాని చలపతిగారికి చుక్కెదురయింది. మంచి ముహూర్తం చూసుకుని తను వెళ్ళి అడిగితే ఆలోచించి చెబుతానన్న శివయ్య మళ్ళీ వెళ్ళినప్పుడు, "మావాడి పెళ్ళి ఇప్పుడు పడదు లెండి," అన్నాడు. చలపతిగారికి నిరుత్సాహం వెంట కోపం కూడా వచ్చింది.

"ఏమిటి ఆటంకం?" అన్నాడాయన, ఇదేదో కట్నాల పేచీ అయి ఉంటుందని రూఢి చేసుకుని.

"దానికంతా ఉంది లెండి," అని శివయ్య తప్పుకో జూచాడు. కాని చలపతిగారు వదల్లేదు. మనసులో ఉన్న మాటేమిటో చెప్పమన్నాడు కట్నాలా, లాంఛనాలా? ఏమిటి విషయం!

"మరేంలేదు. మా చిట్టెమ్మ పెళ్ళిచేసి తరవాత పిల్లవాడి సంగతి చూద్దామనుకుంటున్నా," అన్నాడు శివయ్య ఎదురుగా ఉన్న కూతుర్ని అడ్డంపెట్టి.

చలపతిగారు చిట్టిని దగ్గిరికి పిలిచి ఒళ్లో కూచోబెట్టుకుని, "చిట్టి పెళ్ళి కప్పుడే ఏం తొందరా?...ఏం తల్లీ. మీ అన్నయ్య పెళ్ళయితే నువేం కట్నం కోల్పోతావు! నా అమ్మాయి కిటువంటి ఆడబిడ్డ దొరికితే అల్లుడికి కట్నమన్నా మానేసి ఆడబడుచుకిస్తునే!" అంటూ చిట్టిని ముద్దుచేశాడు. చిట్టికి చప్పున కళ్ళనీరు దిగింది. తనని పెద్దవాళ్ళు గారాబం చేసి ఎన్నో ఏళ్ళయింది.

"అందుకనే పిల్లవాడి పెళ్లి ఇప్పట్లో తలపెట్ట దలచతేదు," అన్నాడు శివయ్యగారు. తన తండ్రి మరేదో లోకంలోనుంచి మాట్లాడుతున్నట్టు తోచింది చిట్టికి. ఈ పెళ్ళికి ఎందుకొప్పుకోడు? ఇందిర ఎంత అందంగా ఉంటుంది! ఎంత మంచిది! తనూ, ఇందిరా, నరుసూ ఒకచోటుంటే ఎంత బాగుంటుంది.

శివయ్యగారు మన్నుతిన్న పాములా కదలకపోవటం చూసి చలపతిగారు బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అయిదువేల కిమ్మతుగల కట్నాలూ, కానుకలూ శివయ్యగారి ముందు ఝుళిపించాడు. శివయ్య కొద్దిగా కదిలాడుగాని మళ్ళీ ససేమిరా పూనింది.

చివరకు విసిగి చలపతిగారు, "మీ పుత్రవాడి అభిప్రాయంకూడా ఇంతేనా!" అన్నాడు లేచి వెళ్లిపోతూ.

"అసలు నాకన్నకూడా మావాడికే చిట్టిపెళ్ళిముందు కావాలనే పట్టుదల జాస్తిగా ఉంది," అన్నాడు శివయ్య.

చలపతిగారు దీర్ఘనిశ్వాసంచేసి శెలవు పుచ్చుకున్నాడు.

బయటికి వెళ్ళిన నరుసు తిరిగి రాగానే చిట్టి అతన్ని అవతలికి తీసుకుపోయి జరిగినదంతా చెప్పింది. వందమంది శిఫార్సుచేసినా నరుసు చలపతి కూతుర్ని చేసుకోవటానికి తీర్మానించుకుని ఉండడేమోగాని చిట్టి రెండుసార్లు "పాపం, చలపతిగారు—" అనేటప్పటికి నరుసుమనస్సు ఆయనవేపు మొగ్గింది.

''నువ్వేమీ తొందరపడకు. నేనీ విషయం చూస్తాను,'' అన్నాడు నరుసు.

ఆరోజు సాయంకాలం నరుసు చలపతిగారింటికి వెళ్ళాడు. ఇంటి ముందున్న ఖాళీ స్థలంలో నీళ్ళు చల్లుతున్న నౌకరు, ''అయ్యగారింట్లో లేరు''ని చెప్పాడు.

''ఎంతసేపటికి వస్తారు!'' అని నరుసు అడుగుతుండగా చేతి రుమాలులో ఇన్ని మల్లెపూలూ, చేతిలో సూదీదారమూ పట్టుకుని ఇందిర బయటికొస్తూ ''ఒరే వెంకా, పడక్కుర్చీ పట్రారా,'' అని కేకేసి నరుసును చూసి ఆగిపోయింది.

వెంకడు గబగబా లోపలికెళ్ళాడు.

''మీ నాన్నగారికోసం వచ్చాను.'' అన్నాడు నరుసు కొంచెం కంగారుపడి.

''చిట్టికూడా వచ్చిందా.'' అన్నది ఇందిర మరింత కంగారుతో.

''మీ నాన్నగారింట్లో లేరని చెప్పాడు. ఎప్పుడొస్తారు!''అన్నాడు నరుసు.

''ఇప్పుడే వస్తాడు నాన్న,'' అన్నది ఇందిర పూర్తిగా మతిపోయి. చలపతిగారు రాత్రి పదింటికైనా ఇంటికి తిరిగి వస్తాడనే యాధి ఇందిరకు లేదు. ఆ పరిస్థితుల్లో ఇప్పుడే వస్తాడని నరుసుకు భరవసా ఇవ్వటంలో అర్థం లేదనే అనుకోవాలి.

తను వెంటనే వెళ్ళిపోనవసరం లేదని నరుసు అర్థం చేసుకున్నాడు. నరుసు వెళ్ళిపోక ఎందుకు నుంచున్నాడు ! అతను మరో నిమిషం సేపు అట్లాగే నిలబడితే తనేం చెయ్యాలో తెలీక తికమక పడింది ఇందిర.

ఇంతలో వెంకడు పడకకుర్చీ తెచ్చి ఆరుబయట గడ్డి ఉన్న ప్రదేశంలో వేశాడు. నరుసు పడక్కుర్చీవేపు ఆశగా చూశాడు.

ఇందిర ''కూర్చోండి,'' అన్నది. ఆమె ఆజ్ఞాపించక పోయినా వెంకడు మరోకుర్చీకూడా తెచ్చి గడ్డిమీద వేశాడు.

''కూర్చోండి,'' అన్నది ఇందిర మళ్ళా.

ఏ కుర్చీలో కూర్చోవాలో నరుసుకు చప్పున తెలీలేదు. తను మామూలు కుర్చీలో కూచుంటే ఆపిల్ల-ఆ అమ్మాయి-పడక్కుర్చీలో కూచుంటుందా! అట్లా కూచుంటే అసహ్యంగా ఉండదూ? అందుకని పడక్కుర్చీలో కూచుందామంటే తనకు మర్యాదగా ఉండదేమో!

"కూర్చోండి" అన్నది ఇందిర మూడోసారి, అతను కూచోందీ తను కూచోటం బాగుండదని.

నరుసు సాహసించి పడకకుర్చీలో కూచుని వెనక్కు వాలి పడుకున్నాడు. పడుకోవటమంటే ఏటవాలుగా పడుకోవటం కాదు. ఏకంగా కాంపుకాటుమీద పడుకున్న భావం కలిగింది నరుసుకు. అతను కంగారుతో లేచి కూచున్నాడు. కూచుంటే కుర్చీ ఒక అంచున బాలెన్సు చేస్తున్న భావం కలిగింది. అటువంటి పడక్కుర్చీ నరుసెప్పుడూ చూడలేదు.

అది కుర్చీలోపం కాదనీ, వెంకడు వెధవ కుర్చీ స్టాండును ఆఖరు మెట్టుమీద పెట్టాడనీ నరుసుకు క్రమంగా అర్థమయింది. అతను లేచి స్టాండును రెండు మూడు మెట్లపైకి లాగిపెట్టి మళ్ళీవచ్చి కూచుని ఒక పక్కకు ఒరిగి ఊరుకున్నాడు.

ఇందిర నవ్వు ఆపుకుంటూ, "తప్పుపెట్టారు. ఒక వేపుపైకి ఒక వేపుకిందికీ ఉంది," అంటూ లేవబోయింది. కాని నరుసు చప్పున లేచి స్టాండును రెండో వేపుకూడా పైకెత్తిపెట్టి రెండు వేపులా సమంగా ఉన్నట్టు రూఢిచేసుకుని మళ్ళీ కుర్చీలో కూచున్నాడు.

ఆ కుర్చీస్టాండు భార్యాభర్తల పరస్పరసమన్వయం లేని సంసారం లాగా అయిపోయి ఒక పక్క ఎగసన లాగినా రెండోవేపు కదలని స్థితిలో ఉంది.

నరుసు సుఖాసీనుడైనట్లు తెలుసుకుని ఇందిర పూలు గుచ్చ సాగింది. ఈ పిల్ల తన భార్యఅయి రోజూ సాయంకాలం పూట ఈ విధంగా ఆరుబయట కూచుని పూలు గుచ్చుతూ ఉంటే బాగానే ఉంటుందని తనకు తాను నచ్చచెప్పకోవటంలో నిమగ్నుడై ఉన్న నరుసు తేలుకుట్టినట్టు లేచి, "మీ నాన్నగారింకా రాలేదే!" అన్నాడు, తను వచ్చి ఇంకా అయిదునిమిషాలు కానప్పటికీ.

రాలేదని ఇందిర ఒప్పుకుంది. తనకదే కావలసిందన్నట్టుగా నరుసు మళ్ళీ కుర్చీలో వాలి, రోజూ - ఎండయేది, వానయేది, చలి అయేది - తనూ, ఈ పిల్లా - అదే, ఈ అమ్మాయీ - ఈ విధంగా ఆరుబయట కూచుని, ఈ అమ్మాయి - వేసంకాల మయేది, వానాకాల మయేది, చలికాలమయేది - ఇట్లా మల్లెపూలు గుచ్చుతూ ఉంటే బాగానే ఉంటుం దనటానికి మరికొన్ని ప్రబలకారణా లాలోచింపసాగాడు.

ఈ ఆలోచనలను భగ్నం చేస్తూ చప్పుడయింది. తలవాకిలి తలుపు చప్పుడయింది. చలపతిగారు మొదట కూతుర్ని పలకరించి తరవాత పడక కుర్చీలో ఉన్న వ్యక్తినిగురించి, "ఎవరూ!" అన్నాడు.

నరుసు పడకకుర్చీలో నుంచి హడావుడిగాలేచి, "నేనండి శివయ్య గారబ్బాయిని. మీతో మాట్లాడటానికి వచ్చాను," అన్నాడు.

* * *

నరుసు ఇంటికి తిరిగి వచ్చేటప్పటికి రాత్రి ఎనిమిదిన్నర కావచ్చింది. భోజనాల దగ్గర నరుసు తండ్రితో, "చలపతిగారు కనిపించారు," అన్నాడు.

పరధ్యానంగా శివయ్యగారు, "ఉఁహూఁ!" అన్నాడు.

"వాళ్ళ ఇందిరను నాకిద్దామని" ఉందన్నాడు.

"ఊఁ!"

"నా అభ్యంతరం ఏమీ లేద"న్నాను.

"ఆఁ!" శివయ్యగారికి తాగుతున్న నీరు కొరబోయింది.

"చేసుకుంటానని మాటకూడా ఇచ్చాను."

"నన్నడక్కుండానే!"

"ఫలాని పిల్లను చేసుకోనా, వద్దా అని నిన్నడగనా!" అన్నాడు నరుసు నవ్వుతూ. "చేసుకోవాలో, వొద్దో నీకుమాత్రం ఏం తెలుస్తుంది!"

"అందుకని నాతో సంప్రదింపు అవసరం లేదా ఏమిటి!"

"ఇదిగో సంప్రదిస్తుంటినిగా! ఇంకో పదిరోజుల్లో లగ్నం ఉందిట. మనకు వ్యవధి చాలుతుందా?"

"ఎంత మాత్రమూ చాలదు."

"ఆడ పెళ్ళివారైనా వారికి చాలుతుందిటగా !"

"మన సంగతి మనకు తెలుస్తుంది గాని వారి సంగతి మనకు తెలుస్తుందా ఏం !"

"మనకు వ్యవధి ఎందుకు చాలదూ ?"

"ఎందుకైనానూ."

"నాతో చెప్పటానికేం ? ఎందుకు చాలదూ !"

"సవాళ్లు వేస్తున్నావా !"

"నేను మంచిచెడ్డ లడుగుతుంటేనే సవాళ్ళంటున్నావే! సవాళ్లు వేస్తే ఏమంటావ్ ?...... నేనెందుకడిగానంటే, పదిరోజులు మనకు చాలక పోతే పన్నెండు రోజుల్లో మరో మంచిలగ్నం ఉందిట."

"నీ వెటకారం నాకేమీ బాగా లేదు. ఇంట్లో పెద్దవాళ్ళుండగా మధ్య నువువెళ్ళి మాటివ్వటం ఎందుకు జరగాలి సొచ్చింది !"

"ఉన్న పెద్దవాళ్ళిద్దరూ ఇక్కడే ఉన్నారుగా ? ఈ సంబంధంలో మనకు హితం కాని దేదన్నా ఉంటే చెప్పండి! నేను రేపువెళ్ళి ఈ కారణం చేత మీ సంబంధం మాకు పనికిరాకుట, పెద్దవాళ్ళు చెప్పారని నేను చలపతిగారితో అంటాను"

"ఏ కారణమూ చెప్పకుండా నేనీ సంబంధానికి ఒప్పుకోకపోతే ఏం చేస్తావ్ !"

"ఆ సంగతి ఆలోచించలేదు. నువ్వంత అర్థంలేకుండా మాట్లాడుతావని నాకెందుకు తడుతుందీ ?"

"నే నర్థం కలిగే మాట్లాడుతున్నాను."

"ఏమిటి ? నేనీ సంబంధం చేసుకోవటానికి వీలే లేదంటావా !"

"వీల్లేదు."

"అట్లా అయితే నా పెళ్ళి నువ్వు రాకుండానే జరిగిపోతుంది. ఏదన్నా బలమైన కారణముంటే ఆడినమాట తప్పగలను గాని మానాన్న నిరంకుశంగా మాట్లాడాడని నేను అన్నమాట తప్పలేను. పెద్దమనిషి నా అభిప్రాయం అడిగాడు. అడిగాడుకదా అని చెప్పాను."

"ఆ చలపతిగారి సంగతి కొంచెం కనుక్కుంటాను. ఆయనతో ఇప్పుడు పెళ్ళి వీల్లేదని స్పష్టంగా చెప్పాను. మళ్ళీ నిన్నెందు కడగవలసి వచ్చింది? నన్ను పిచ్చివాణ్ణి చెయ్యలేక నిన్ను సులభంగా చేద్దామనా!"

"ఆయనతో సంబంధం పిచ్చివాళ్ళుగాని చేసుకోరా ఏం? ఆయనలో పిచ్చి నాకేమీ కనిపించలేదు—కూతురిమీద అపేక్ష తప్ప...ఆ విషయం అట్లా ఉంచి నువ్వాయన్నే పిచ్చివాణ్ణి చేశావుటగా! నాకూడా ఈ పెళ్ళి ఇష్టంలేదని చెప్పావుట? నేను నీతో ఈమాట ఎప్పుడన్నానూ!",

శివయ్య జవాబు చెప్పలేదు. ఒక నిమిషంపాటు నోట్లో ముద్దకూడా పెట్టుకోలేదు. ఆఖరుకు "ఇంకేం? మాట ఇచ్చినవాడివి పెళ్ళి ప్రయత్నాలు కూడా నువ్వే చేసుకో!" అన్నాడు

"పెళ్ళి ప్రయత్నాలేమీలేవు. ఒక్కరోజు పెళ్ళి. నా వేపు ఖర్చులు కూడా ఆయనే పెట్టుకునేట్టూ, నాకాయన ఇవ్వగలిగినదంతా ఆయన నా పేర బాంకులో వేసేటట్టూ' సాధ్యమైనంత క్లుప్తంగా పెళ్లి చేసేటట్టూనూ."

"పెళ్ళి కెవర్నీ పిలవ్వా?"

"నాకావలసిన వాళ్ళందర్నీ నేను పిలుస్తాను. నీకావలసిన వాళ్ళందర్నీ నువు పిలు, నాకేమీ అభ్యంతరంలేదు."

పెళ్ళి ఖాయమయింది.

చలపతి వరుసును అప్పుడే బుట్టలో వేసుకున్నాడనీ, రజస్వల అయిన పిల్లను చేసుకున్నవాళ్ళంతా అధోగతికి పోతారనీ, ఎవరూ చేసుకోని పిల్లను వరుసు కంటగట్టారనీ లక్ష్మి నాలుగైదురోజులు నసపెట్టింది. కాని అకస్మాత్తుగా ఆవిడకు తన లాంఛనల మాటా, తన కూతురు పాపాయి లాంఛనలమాటా స్ఫురణ కొచ్చింది. ఉన్న ఒక్క మగపిల్లవాడి పెళ్ళికి తను సమ్మెచేస్తే తనకు కలిగే అవకాశం కాస్తా పోతుంది. అందుచేత లక్ష్మి భర్తదగ్గిర ముందుగానే సీలుగు ప్రారంభించింది.

"ఓ చెంప అంతా అయిపోతుంటే చూస్తూ కూచుంటారేం! నాకూ పాపాయికీ ఏమిస్తారో ఇప్పుడే ఖండితంగా తేల్చుకోండి! ఊఁ!" అన్నది లక్ష్మి.

"నీకావలిసినవన్నీ చేసిస్తాలే!" అన్నాడు శివయ్య విసుగుతో.

*   *   *

నరుసు పెళ్ళి అయిపోయింది. గృహప్రవేశంనాడు తప్ప నరసు సొంత ఇంట్లోలేడు. పెళ్ళయింది లగాయితు చిట్టి అన్న వెంటే ఉంది. నరుసు తన బట్టలూ, పుస్తకాలూ అత్తవారింటికి తెప్పించుకున్నాడు. చిట్టి తన బట్టలుకూడా వొదిలేసి అన్న వెంట మనుగుడుపులు కుడుస్తున్నది. ఇందిర తనతోపాటే చిట్టికూడా ఎన్నో పావడాలూ జాకెట్టులూ కుట్టించింది. నరుసు తిరిగి కాలేజికి వెళ్లే సమయం సమీపిస్తుండగా శివయ్యగారు వచ్చి చిట్టిని ఇంటికి పట్టుకుపోవటానికి ప్రయత్నించాడు.

చలపతిగారు, "నాలుగురోజు లుండనివ్వండి, బావగారూ, మా ఇందిరతో కాలక్షేపం చేస్తుందీ! చిన్నపిల్లల కీడూజోడూ ఉండాలి" అన్నాడు.

శివయ్యగారి కేదో భయంవేసింది—చిట్టి తనకు కాకుండాపోతున్నదని. ఆయన చిట్టినే అడిగాడు ఇంటికి రమ్మని.

చిట్టి రానని ఖచ్చితంగా చెప్పేసింది.

శివయ్యగారి కాఖరుకు నరుసు శరణ్యమైనాడు. తండ్రిని ఒంటరిగా కూచోబెట్టి నరుసు ఉన్నసంగతి చెప్పేశాడు.

"ఎందుకు, నాన్నా? చిట్టి నీకక్కర్లేదు. దానికి నువ్వూ అక్కర్లేదు. అది నీకోసం దేవుళ్ళాడినప్పుడు దాని సంగతి నువు విచారించలేదు. ఇక్కడ దానికి హాయిగా ఉంది. దానికి నువు చేసేదంతా నేనూ చెయ్యగలను— తీసుకుపోయి రెండో పెళ్ళి వాళ్ళకివ్వటే నేమోగాని! దాని పెళ్ళికోసం మూడువేలు బాంకులో వేయించాను. చిట్టికి కావలసిందేదో మనింట్లోలేదు, ఇక్కడుంది—కాస్త మానవత్వం...నీవంటినాన్న ఎవరికీ ఉండడని నేనూ చిట్టి అనుకునేవాళ్ళం. చిట్టికి జ్ఞాపకంలేదు గాని నాకు జ్ఞాపకం వుంది. అదంతా వెనకపడిపోయింది. చిట్టి ఇవాళ నీదగ్గరికి రాదు. దాన్ని దగ్గరికి తియ్యటం నీకు చేతకాదు. దాన్ని ఆవిడ పాకీదానికంటె హీనంగా చూస్తుంటే ఎప్పుడైతే చూస్తూ ఊరుకున్నావో అప్పుడే నీకు చిట్టి అందకుండా పోయింది. ఆవిడ మాట విని రెండేళ్ళనించీ చిట్టికి చదువు లేకుండా చేశావు. ఇవాళ నువ్వు దానిమీద నీకున్న అపేక్ష ఏవిధంగా చూపిస్తావ్? ఏమీ మార్గంలేదే!... నే నింకేమీ అనను. ఆవిడ ఒక రకంగా పెంచింది

వాళ్ళఊళ్ళో, వాళ్లింటో, ఆవిడచాలావివేకంగల మనిషే. కాని అదిమనింటో వివేకంగా సాగిపోవటం ఆశ్చర్యం!...చెట్టంత తండ్రి ఉండగానే నాపెళ్ళి నేను చేసుకోవలసివచ్చింది. చిట్టి పెళ్ళి నువు చెయ్యగలవా? దానికేం కావాలో నువు విచారించగలవా? నేను నోరు తెరుచుకుని నాకీ సంబంధం చేసుకోవాలని ఉన్నదంటేనే వినిపించుకోక పోతివే! అది నీకుచెబుతుందా! అది తన మనస్సులోని మాట నీతో చెప్పి ఎన్నేళ్ళయింది?''

కొడుకు మాట్లాడుతున్నంతసేపూ శివయ్య ఏవో అడ్డుమాటలు వేశాడు కాని తీరా నరుసు మాట్లాడటం మానేసిన తరువాత శివయ్యకు ఆనేటందుకేమీ కనిపించలేదు.

''నేను రెండుమూడు రోజుల్లోగా వెళ్ళిపోతున్నాను. చిట్టి ఇక్కడే ఉంటుంది. శలవులకు వచ్చినప్పుడుకూడా నేనిక్కడే ఉంటూ ఉంటాను. నేను మామగారి వల్లోపడ్డానని పెళ్లాంవల్లో పడ్డానని ఎవరన్నా పిచ్చి కూతలు కూస్తే నమ్మి నిద్రపోకు. నేనూ చిట్టీ సొంతఇంట్లోకన్న మరో ఇంటో ఎక్కువ సుఖంగా ఉండటం నాకూ అవమానంగానే ఉంది. నాకిట్లా అనిపించకుండా ఆ ఇల్లు కొంచెం బాగు చెయ్యి. ప్రస్తుతం అది పశువులపాకమో స్తరుగా ఉంది. ఆ ఇంటో ఒకప్పుడు నాగరికతా సంస్కారమూ ఉన్నట్లుగా వుండేది. అది నా భ్రమేమో! ఇప్పుడా భ్రమ కాస్తా పోయింది. తిరిగి ఎట్లాగయినా ఆ భ్రమ కలిగిస్తే మేమిద్దరమూ అక్కడికే వస్తాం. ఈ ఇంటో మాకెవరు మీ యిద్దరికంటె దగ్గిరవాళ్ళు లేరు. అయితే మీరు దగ్గిరవాళ్ళయి ఉండి దూరంగా ఉండిపోయినారు. వీళ్ళు దగ్గిరికి రావటానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. అంతే తేడా!''...... అన్నాడు నరుసు.

శివయ్య ఇంటికి తిరిగి వెళ్ళిపోయినాడు.

చిట్టి రాలేదేమని లక్ష్మి అడిగింది. లక్ష్మి చేతుల్లోనుంచి జారి పాపాయి తండ్రిదగ్గిరికి వచ్చింది.

శివయ్య పాపాయిని ఎత్తుకుంటూ, ''చిట్టి రాదుట. దానికక్కడే సుఖంగా ఉంటుట!'' అన్నాడు.

''అయితే అక్కడే ఏడవమనండి,'' అన్నది లక్ష్మి.

''రేపు నువు చచ్చిపోయి నేను తిరిగి పెళ్ళాడితే ఈపాపాయికూడా నా యింటోనించి వెళ్ళిపోయి తిరిగి రానంటుంది!'' అన్నాడు శివయ్య.